

Mellem videnskab og værdier

Spørgsmålet om forholdet mellem videnskab og værdier er blusset op i både den internationale og danske debat. Desværre er debatten ofte stærkt simplificeret, og det skaber en urimelig mistillid til de forskere, som blander sig i den offentlige debat.

af Mikkel Gerken

Det vakte stor debat, da 200 indflydelsesrige medicinske tidsskrifter i en fælles erklæring i november hævdede, at temperaturstigninger på over 1.5 grad ville medføre ”katastrofal skade for sundhed.” Debatten skyldes dog ikke så meget konstateringen, som at erklæringen også indeholdt markante opfordringer til en mere omfattende klimaindsats, der opsummeret lyder, at ”rigere lande er nødt til at nedskære udledninger hurtigere.”

Er dette en upassende blanding af videnskab og aktivisme? Er videnskaben delegitimeret som en autoritativ instans i samfundet, hvis forskere tager et standpunkt?

Den slags spørgsmål stilles i en række sager i dag: I USA er der for tiden politisk pres for at eliminere kurser i *Critical Race Theory*, som hævdes at være woke aktivisme i videnskabelig forklædning. I England har prominente forskere kritiseret BBC for at dække klimavidenskab med en misvisende balance. Også i Danmark har politikere, anført af Henrik Dahl og Morten

Messerschmidt, anklaget forskningsmiljøer og individuelle forskere for overdreven aktivisme og pseudovidenskab.

De aktuelle debatter handler altså om forholdet mellem videnskab og værdier. Men egentlig fører de alle tilbage til klassiske videnskabsteoretiske spørgsmål. Selvom videnskabsteoretikerne er uenige om meget, er de nemlig nået frem til en række væsentlige pointer og principper. Desværre glimrer de ofte ved deres fravær i den offentlige debat.

Så lad os se på, hvad de går ud på. Først skal vi skelne mellem to typer af værdier: kognitive værdier og ikke-kognitive værdier. Kognitive værdier har at gøre med erkendelse. For eksempel er det en kognitiv værdi, at en hypotese nødvendigvis bør begrundes af evidens. Ligeledes er det kognitive værdier, at en videnskabelig teori kan give præcise forklaringer på observationer og forudsige fremtidige observationer. Ingen benægter, at kognitive værdier må påvirke videnskaben.

Debatten angår derimod ikke-kognitive værdiers rolle i videnskaben. De kan være

etiske eller politiske værdier. (Når jeg herefter skriver 'værdier', mener jeg *ikke-kognitive* værdier). Ved hjælp af distinktionen kan ideen om videnskabens værdifri ideal karakteriseres således: *Videnskabelig praksis bør så vidt som muligt være upåvirket af ikke-kognitive værdier.*

Det værdifri forskningsideal

'Videnskabens værdifri ideal' er et populært oplysningsfilosofisk princip, fordi det giver en simpel begrundelse for videnskabens autoritative rolle i samfundet. En del af motivationen angår erkendelse: Hvis videnskab er upåvirket af værdier, er den særligt pålidelig, fordi personlige bias, præferencer og politiske agendaer ikke kan forvanske dens konklusioner. En anden del af motivationen angår neutralitet: Man kan appellere til videnskaben i politiske tvister, fordi den ikke selv er påvirket af politiske værdier.

Tilsammen udgør 'videnskabens værdifri ideal' den argumentation, som kritikere af aktivistiske forskere mere eller mindre eksplicit henviser til. Imidlertid er der videnskabsteoretiske argumenter for, at princippet er for simpelt – og at idealet ikke kan føres hundrede procent ud i virkeligheden.

En række videnskabsteoretikere argumenter for, at det faktisk er umuligt at bedrive værdineutral videnskab. Andre går skridtet videre og argumenter for, at værdineutralitet ikke engang er et ønskeligt ideal.

Et komplekst, men vigtigt argument mod videnskabens værdifri ideal er 'argumentet fra induktiv risiko'. Det begynder med antagelsen, at der altid er en vis grad af usikkerhed om en videnskabelig hypotese. Næste antagelse er, at videnskabsfolk derfor er nødt til at vurdere, om konsekvenserne ved en falsk positiv (accept af en falsk hypotese) er bedre eller værre end konsekvenserne af en falsk negativ (manglende accept af en sand hypotese). Men da denne cost-benefit-analyse angår værdier, er disse en uundgåelig del af den videnskabelige praksis. Den amerikanske filosof Heather Douglas har argumenteret for, at videnskabsfolk må foretage sådanne normative cost-benefit-analyser overalt i deres arbejde. En andet angreb, der går imod

videnskabens værdifri ideal kommer fra en anden amerikansk filosof, Helen Longino. Hun argumenterer for, at videnskabelig objektivitet *ikke* opnås ved, at individuelle videnskabsfolk søger at eliminere værdier. Videnskabelig objektivitet opnås snarere ved, at individerne i det videnskabelige fællesskab arbejder med udgangspunkt i deres distinkte værdier og udsætter hinanden for hård kritik. Videnskabelig objektivitet er ifølge denne tankegang et kollektivt fænomen, som kræver en værdibaseret tilgang på individniveau.

Grænser for det værdifri ideal

Disse argumenter er kontroversielle, men det er værd at overveje, om princippet videnskabens værdifri ideal bør revideres. Det betyder ikke, at det skal totalt forkastes, men at man bør udarbejde et mindre kategorisk alternativ. Hvordan det så skal se ud, er stærkt omdebatteret.

Men debatten har ledt til konsensus om en basal, men alligevel vigtig pointe i videnskabsteoretiske kredse: Det værdifri ideal bør ikke regere over *alle* aspekter af videnskabelig praksis. For eksempel er det en central del af videnskabelig praksis at afgrænse forskningsområder og opstille forskningsspørgsmål. Men ingen fortalere for videnskabens værdifri ideal hævder, at princippet bør styre *dette* aspekt af den videnskabelige praksis. Forskere bør kunne vælge deres emner frit, det er et centralt aspekt af forskningsfrihed.

Desværre skelner kritikerne af aktivistiske forskere sjældent mellem, hvorvidt værdier er på spil i (a) valget af forskningsemne eller (b) i den følgende forskning. Det er vigtigt, fordi der sagtens kan være værdier på spil i (a) valg af forskningsemne, uden de er på spil med hensyn til (b) den følgende forskning.

Danske Folketingspolitikere har for eksempel haft et lemfældigt forhold denne distinktion. En bred palet af folketingsmedlemmer mistænkeliggjorde i en vedtagelse i 2021 forskere for pseudovidenskabelig aktivisme i deres forskningspraksis, men med henvisning til deres fagområde eller emnevalg.

”Jeg har ingen tillid til kønsforskning. Og jeg har ingen tillid til racismeforskere og migrationsforskere,” udtalte Henrik Dahl fra Liberal Alliance for eksempel.

Retorikken blev forsvaret af Rasmus Stoklund og Bjørn Brandenborg (S) i en kronik i Politiken, som advarede mod ”wokeness-prægede parallelsamfund” af forskere, som ”har indflydelse i akademiske miljøer og på læreanstalter.”

Det centrale belæg i debatten var, at man antog, at forskernes valg af forskningsområde er præget af deres værdier, hvilket førte til vidtrækkende anklager om ”overdreven aktivisme” i den relevante forskning. Daværende forskningsminister Ane Halsboe-Jørgensens retorik var mere forsigtig, omend hun fandt anledning til at understrege for universitetsledelserne, ”at politisering og aktivisme ikke må snige sig ind i forskningen.”

Det er dog mere kompliceret, hvad forskernes rolle i samfundsdebatten bør være. Ifølge en simpel tilgang til videnskabens værdifri ideal bør forskere levere videnskabelige begrundelser for hypoteser og intet andet. Men dette synspunkt udelukker dem, som ved mest om et givent emne fra den offentlige debat. Dårlig idé. Videnskabsfolk bør dog skelne klart mellem deres rolle som forskere og deres rolle som kritiske borgere med ekspertviden. Det er problematisk, hvis forskere fremstiller deres personlige holdninger i den offentlige debat, som om at de var faktuelle ekspertudtalelser.

Sammenfattende er vores hovedpointer indtil videre:

- 1) En række argumenter konkluderer, at videnskabens værdifri ideal giver et forsimplet billede af, hvordan videnskabsfolk kan og bør forske.
- 2) Der er bredt konsensus om, at emnevalg godt må baseres på værdier.
- 3) Forskere kan godt udtrykke vurderinger om, hvordan videnskabelige resultater bør anvendes i praksis, uden at det kompromitterer deres forskning.
- 4) Det bør dog være klart, hvorvidt forskere udtaler sig som eksperter eller som borgere.

Givet disse pointer er det svært at se et problem, ved at forskere forsker i emner, som de brænder for. Derfor er det misvisende at kritisere forskere for et værdiladet valg af forskningsemne, hvis man ikke kan påvise, at forskernes værdier påvirker forskningen negativt. Når magthavere laver dette spring, som det skete for flere Folketingsmedlemmer i debatten i 2021, kritiserer de ikke videnskabeligt arbejde, selvom de gerne fremstiller det sådan. Det, de faktisk har gang i, er magtudøvelse mod et centralt aspekt af forskningsfrihed.

Ligeledes er det svært at se et principielt problem i, at forskere bidrager til den offentlige debat med holdninger til anvendelsen af den forskning, som de forstår bedst af alle. Videnskabsfolk bør kunne bringe deres specialiserede indsigter til idéernes markedsplads.

Det er dette indlæg et klart eksempel på: Fordi jeg forsker i videnskabsteori, kan jeg give nogle grunde til, at den offentlige debat lider under misforståelser omkring forholdet mellem videnskab og værdier.

Det er også foreneligt med videnskabens værdifri ideal, at forskere er aktivister. Derfor er det vildledende at anklage forskere for at bedrive videnskab forklædt som aktivisme, *blot* fordi de også er aktivister. Der kan være tilfælde, hvor forskerne ikke gør det klart nok for modtagerne, om de optræder i forskerrollen eller aktivistrollen. Det er især problematisk, hvis forskere udtrykker værdibaserede holdninger, som om de er ekspertudtalelser, når det ikke er tilfældet. En kritik af sådanne forskere er legitim, hvis den er veldokumenteret.

Tilbage til de 200 medicinske tidsskrifter fra begyndelsen: Det er rimeligt nok at overveje, om de medicinske tidsskrifters erklæring i tilstrækkelig grad adskiller faktuelle sundhedsfaglige udsagn fra faktuelle vurderinger om andet end sundhedsvidenskab og til sidst fra holdningstilkendegivelser. Med hensyn til det første bør det bemærkes, at erklæringen indeholder faktuelle påstande om global opvarmning. Men erklæringen henviser til relevant klimavidenskab. Hvis de sundhedsvidenskabelige forhold påvirkes af klimaændringer, er de sundhedsvidenskabelige

forskere nødt til at forholde sig til den relevante klimavidenskab. Det er et generelt vilkår for multividenskabelig forskning på tværs af højt specialiserede emner, at forskere i en disciplin må stole på deres kollegaer i et andet område. Selvom det kan give anledning til udfordringer, er der ikke alternativ til en sådan finkornet arbejdsdeling indenfor videnskaben.

Det gælder også, når videnskabsfolk bidrager til en diskussion om applikationerne af deres forskning som i dette tilfælde, hvor de sundhedsvidenskabelige forskere diskuterer sundhedsmæssige konsekvenser af de hypoteser, som de klimavidenskabelige forskere har fremsat. Hvad med erklæringens eksplicit værdiladede holdninger? Her er det centralt, at erklæringen ikke er en videnskabelig tidsskriftartikel, men minder mere om en leder eller kronik. Derfor er det rimelig klart, at de holdninger, som den udtrykker, netop er holdninger.

Til forskel fra lægpersoners holdninger er de dog baseret på sundhedsvidenskabeligt begrundede antagelser. Det ville være et alvorligt problem, hvis det var den anden vej rundt: Hvis forskningen, som begrunder disse antagelser, var påvirket af forskernes holdninger. Men det blotte forhold, at forskerne har en holdning om relevansen af deres forskning, indikerer ikke, at det er tilfældet.

Helt generelt gælder det, at hvis forskere anklages for at forklæde aktivisme som videnskab, så er det en alvorlig anklage, som må dokumenteres. Man kan godt være forsker og aktivist, uden at det påvirker ens forskning negativt. Hvis forskningens integritet betvivles, *blot* fordi forskerne udtrykker holdninger til den samfundsmæssige relevans af deres forskning, vil det give svære kår for det liberale demokratis ideal om en videnskabeligt velinformeret offentlighed.

Mikkel Gerken, født 1976, ph.d. (UCLA 2007) og Dr. phil. (SDU 2017). Professor i filosofi ved Syddansk Universitet og tidligere lektor ved University of Edinburgh samt William H. Bonsall Visiting Professor ved Stanford University. Forsker i erkendelsesteori, videnskabsteori, bevidsthedsfilosofi og områder af kognitionsvidenskab. Gerkens seneste bøger er On Folk Epistemology og Scientific Testimony (begge fra Oxford University Press).